

Skutil, Jan

[Bílý, Jiří. Jezuita Antonín Koniáš: osobnost a doba]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. V, Řada literárněvědná bohemistická. 1999, vol. 48, iss. V2, pp. 98-101

ISBN 80-210-2347-3

ISSN 1213-2144

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/104775>

Access Date: 23. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

socialistickorealistických, směřují k ovládnutí zdánlivě iracionální reality té doby. Provokativní obraz světa, ono subjektivně uspořádané panoptikum historie a současnosti, které autoři v díle vytvářejí, je výrazem aktivní konfrontace s oficiální kulturou a odporu vůči ní.

Velice přehledně, systematicky vystavená monografie Gertraude Zandové je doplněna také výkladem o pozici autorů Edice Půlnoc v oblasti *undergroundu* v období 70. a 80. let a o recepci jejich díla. Vliv pozemní literatury na umění se neprojevuje vytvářením speciální estetiky, nýbrž všeobecnou depolitizací. Práce G. Zandové přináší nejen minuciózní rozbor nejzákladnějších literárních počinů, širokým záběrem do literárního kontextu i do literární historie a systemizujícím zobecněním ukotvuje autorka výsledky svého bádání na nepřehlédnutelné místo v národní literatuře české i v souvislostech nadnárodních.

Zbyněk Fišer

Danuše Kšicová: Secese. Slovo a tvar. Masarykova univerzita, Brno 1998, 322 stran

Profesorka Danuše Kšicová touto monografií dovršila celou etapu své práce. Kniha vznikala postupně v průběhu dvou a půl posledních desetiletí, s původní verzí některých jejích částí se mohli seznámit také čtenáři literárněvědného sborníku FF MU, někdejší řady D. Danuše Kšicová pracuje v této knize jako literární vědec — rusistka, komparatistka a bohemistka, a také jako historik umění. Zkoumá souvztažnost literatury a výtvarného umění v rámci secesního stylu. Ten je dosud pokládán za poslední univerzální styl projevující se ve všech druzích umění, a na jeho výkladu se stále pracuje. V českém kontextu se tak Danuše Kšicová přifazuje k některým historikům umění — zejména Petru Witlichovi a Tomáši Vlčkovi, kteří souvztažnost sledovali ze své strany a poskytli množství podnětů literárním vědcům. Secese je podle Kšicové produktem moderny, spolu se směry jako symbolismus, dekadence, impresionismus, ale i vitalismus a neoklasicismus — ale uplatňuje se jimi napříc. Kšicová pokračuje v tradici sledování vlivu výtvarné secese na literaturu, v podstatě transpozice oblíbených secesních prvků do beletristických textů, která se u nás začíná statí Jana Mukařovského *Mezi poezii a výtvarnictvím*, ale nejen to. Autorka v širším záběru vykládá také různé prvky poetiky realizované v konkrétních literárních dílech, přičemž v rusko-české perspektivě k sobě plodně, užitečně přifazuje jevy opravdu spolu souvisící: jako Balmont a Březina nebo ruští prozaici přelomu století a Ladislav Klíma. I v rámci jedné literatury, poněkud ruské, jsou autoři a díla vykládáni vzájemným zrcadlením, podobně při vzájemném srovnávání děl literatury a filozofie, literatury a hudby atp. Cením si autorky snahy o komplexní postžení problematiky (nakolik je při velmi širokém tématu možná), množství vykládaných autorů a děl je opravdu velké. Výsledkem není tautologie, ale shledávání principů, na nichž je založeno umění přelomu století; je to umění natolik svébytné, že nemůže být vykládáno z pojetí století devatenáctého ani dvacátého, nemá-li působit jako exces, anomálie (nadarmo nebyly výklady od jeho tvůrců obtížné a zásadní zároveň): to Danuše Kšicová svou prací dokazuje podobně jako další badatelé o této době. Z výkladů Kšicové vyvstává něco, co bylo především literatuře přelomu století často upíráno: bohatost — relativní úplnost jejího imanentního kontextu a významová hloubka i rozmanitost.

Secese Danuše Kšicové se řadí k nejvýznamnějším knihám, které u nás na toto téma vyšly. Její užitečnost pro bohemistiku, kterou jsme nastílnili, se dál prokáže její inspirativností při výkladu českých autorů i při globálním výkladu stylu a doby secese v českém prostředí. S povděkem kvitují také autorky esejistické přesahy k aktuálnímu dni a momentálnímu stadiu vývoje umění a civilizace: bylo by plýtvavé nechtít je slyšet od literárního vědce poučeného a zapalného.

Jiří Kudrnáč

Jiří Břítý: Jezuita Antonín Kontář. Osobnost a doba. — Vyšehrad, ed. Historica, Praha 1996, 280 str.

Docent právnické fakulty KU v Praze dr. Jiří Břítý, CSc., rozděluje tuto důležitou monografií do osmi kapitol. V první nazvané „Enfant terrible“ aneb druhý život ve dvou stoletích (tj. 17. a 18.)

konstatuje všeobecně známý dnešní postulát, že období pobělohorské rekatolizace je dosud nezavřená kapitola českých národních dějin, v nichž P. A. Koniáš (1691–1760) symbolizoval nesprávně útlak lidu a rozšíření cenzury. Koniáš byl v soudobém jezuitském elogiu vysoce hodnocen, stejně tak jak jej oceňoval hrabě Antonín Špork, který mu udělil Řád sv. Huberta. Misionář Koniáš, jenž byl pohřben v chrámu sv. Salvátora vedle Bohuslava Balbína (1621–1688), byl od konce 18. století však hodnocen nepříznivě, zejména F. M. Pelclem (že prý svými kázáními zभावoval lidi rozumu a že spálil prý 60 000 knih, k čemuž J. Rulík, 1744–1812, dodal, že to byly především knihy české). Odsuzoval jej i Josef Jungmann (1773–1847), který ve své *Historii literatury české* (1825 a zejména ve 2. vydání 1849) pilně pro svoji bibliografii excerpoval Koniášův Klíč (1729, 1749, 1767 schválený až 1770), stejně tak jako Karel Tieftrunk, Jan Jakubec a jiní; k jeho rehabilitaci po odsouzení A. Jiráskem (1913) přispěla nevýrazně řada beletristů, podstatněji však Arne Novák, František Michálek Bartoš a Jan Blahoslav Čapek.

Ve druhé kapitole J. Bílý analyzuje motivy vedoucí k velké náboženské nesnášenlivosti v Čechách, již spatřuje v církevním dualismu pohusitské doby a v porušení náboženského smíru ujednaného r. 1485 na 31 let a úvahami nad reformními myšlenkami Lutherovými (od 1517), zejména pak v připravované ideji o neomylnosti papežské a o výkladu evangelia. Přispěla k tomu i hluboká vazba k Jednotě bratrské jakožto pokračovatelce husitství i v ovlivňování této náboženské instituce J. Kalvínem jeví se v českém duchovním prostředí prostřednictvím vysokých škol v Německu a ve Švýcarsku, což bylo zřejmě především v moravské složce Jednoty. Příchod jezuitů do Čech (1556) a náboženská politika Ferdinanda I. vedla k zosíření náboženských konfliktů, jež se silněji ještě projeví za jeho pravnuka Ferdinanda II.-Štýrského, detronizovaného panovníka, ale vítěze na Bílé hoře (1620), tvrdého popravčího 27 českých odbojných pánů (21. 6. 1621) a autora vyhoštění nekatolíků ze země definitivně na základě Obnoveného zřízení zemského (pro Čechy 1627, pro Moravu 1628). Konfesijní spory byly většinou však jen rouškou pro politicko-hospodářský souboj mezi stavy a panovníkem o moc v zemi. Autor shodně s našimi novými dedukcemi dokládá, že bělohorskou porážkou nebyl český stát ve své samostatnosti nijak dotčen (sr. Mikulovská sympozia 1993), i když v něm došlo k hluboké proměně skladby obyvatel k vítězství protireformačního úsilí a k odchodu valné části české šlechty a městské inteligence mimo toto království. Odešla takto velká část hlavních nositelů kulturního života v zemi. Jiří Bílý přesvědčivě dokládá, že mezi postupem církve a státní rekatolizací byly zásadní rozdíly; na totéž poukazyval i Joachim Bahlcke ve sborníku *Morava a Brno na sklonku třicetileté války* (Praha — Brno 1995): „Jezuité neradili k násilnému pokatolictění obyvatelstva; radili spíše k oportunnímu postupu. Císařův zpovědník jezuita Lamormain se shodoval zcela s kardinálem Harrachem“ (Bílý, s. 68). V r. 1626 se proti násilnostem v Čechách důrazně ozval kardinál Harrach a jeho rádce kapucín P. Valerián Magni; církev nikdy nesouhlasila s dragonádami, tj. trestním ubytováním vojáků u „zatvrzelých kacírů“, jež byly represivním opatřením vlády (s. 71). Jiří Bílý se shoduje se Z. Kalistou (1900–1983) v tom, že u českého národa se v 17. století projevovala tendence k jednotě, což je vidět i při analýze Josefa Vašici (1884–1968) osobnosti misionáře Alberta Chanovského (1581–1643).

O vnitřním vývoji a oblíbě jezuitského řádu v zemi svědčí jeho podstatný růst od r. 1616 do r. 1677 (s. 76) a zejména k r. 1773, kdy došlo ke zrušení tohoto řádu. V r. 1700 měly Čechy 1 586 tisíc obyvatel v 850 farnostech, v nichž působilo i 2 000 příslušníků mimoklásterského duchovenstva. Stát nařídil vrchnostem, aby se staraly o tzv. reformační misionáře, jejichž úkolem bylo obracet nekatolíky na katolickou víru. Na charitativním poli se podíleli zámožní katolíci laici, světská kněžská a farní osoby. V Království českém do r. 1815 působila jediná vysoká škola, Karlo-Ferdinandova univerzita. Střední školy zvané gymnázia, stejně jako biskupská učiliště byly dobře vybaveny odbornými kádry, základní školství již méně. V r. 1622 císařův zpovědník jezuita V. Lamormain psal kongregaci do Říma, že za největší zlo považuje v Čechách skutečnost, že poddaní nemohou bez svolení vrchnosti studovat, a naléhal proto na císaře, aby v tomto směru učinil změnu. Bylo tomu ve stejné době, kdy o totéž ve své české *Didaktice* (1627–1630) usiloval i J. A. Komenský. Oblíbě se těšily sbírky modliteb a písní. V letech 1677–1715 byla vydána v Praze Bible svatováclavská. Zájem o cizí řeči byl u nás nadměrný, stejně jako o historii. Svými úvahami a doklady směřuje J. Bílý k plnému potvrzení názoru V. Černého, že české baroko je plně rehabilitováno a že stěžít může již někdo tvrdit, že baroko je souznačné s temnotou českého ducha (s. 92).

Od třetí kapitoly se autor věnuje rozboru života a díla A. Koniáše, syna Vojtěcha K., faktora české jezuitské klementínské tiskárny v Praze. Základním pramenem hodnocení A. K. je elogium z r. 1760, z něhož citoval i F. M. Pelcl; A. Koniáš vstoupil do jezuitského noviciátu v Brně v r. 1708, v r. 1715 byl ve svatovítském chrámu vysvěcen na kněze, bohoslovecká studia ukončil r. 1719, misijní činnost zahájil v r. 1622.

Bylo tomu za vlády Karla VI. (1711–1740), kdy se politická situace vůči nekatolíkům opět vyostřila. Pragmatica Carolina vyhrzuující si stihání a trestání kacířů až do r. 1746 svěčila provádění rekatolizace výhradně státním soudům. Symbolem plného přeměnění víry obyvatelstva bylo uctíváno slavnostmi svatořečení Jana Nepomuckého r. 1729. Tajní agenti pruského krále lákali obyvatele Čech k vystěhovalectví, kde jim byl slibován blahobyt; pruská propaganda dávala najevo, že si Prusové a jejich spojenci chtějí rozdělit České země, což se stalo v r. 1742. Ve dvacátých letech Koniáš chtěl zachraňovat české duše pro Krista, pro církev a pro národ. V r. 1724 vykonal slib, že se vydá, v případě nařídí-li mu to papež, do Svaté země hlásat evangelium, i kdyby si musel na cestu vyžebrať. Tímto slibem se stal profesem, a mohl být volen představeným řádu. Konal pak misijní práce na Královéhradecku. Autor připomíná jeho spor s Antonínem hrabětem Šporkem, jako mezi představiteli náboženské svobody a nesvobody, problém s obracením na katolictví v Opatovicích na Hradecku, události za opočenského povstání při prohlídkách zabavených knih (s. 131). J. Bílý dokazuje, že A. Koniáš nahrazoval odebrané a odevzdané knihy dobrými katolickými, které buď rozdával zdarma nebo za symbolické ceny.

Koniáš kázal v Čechách a na Moravě 25 let, na Moravě zejména v letech 1758–1759, přehled míst jeho působení je tu rovněž zveřejněn (s. 139), stejně jako situační zpráva o průběhu misíí, též jména členů jeho spolupracovníků. F. M. Pelcl jeho misijní práci konfrontoval se zápisky a skutečností, domníval se, že o pekle a o očištcích kázal tak živě, že některé ze svých posluchačů pomátl, nezaznamenal však konkrétně žádný takový případ (s. 151); o pomatenosti nemluví žádný soudobý literát, ani Stanislav Vydra, ani Akvilín Hrdlička, ani František Vavák, účastník Koniášových kázání v Poděbradech (1755) a v Nymburce (1756), jenž chválil jeho homilie (sr. s. 151).

J. Bílý dokazuje, že v opočenském seznamu zabavených knih jsou i knihy německé, že tudíž v případě Koniášově nešlo o nacionální záležitost, nýbrž o věc religiozní. Ve svém Klíči rozlišil knihy na odsouzené, bludné, pohoršlivé, podezřelé a zapovězené. Tyto jsou opravitelné. Knihy méně závadné opravoval a vracel, tj. některé listy vytrhl, určité místo začemil, závadná slova přeškrtnl a vepsal text, který považoval za správný. Část odsouzených knih ukládal v archivech a vrchno-stenských nebo klášterních knihovnách a nadepsal je libri prohibiti. Část zakazovaných knih byla spalována soukromě u vrchnostenských, vikariátních a konzistorních úřadů (sr. str. 160n). J. Bílý popisuje dále činnost tzv. pašeráků kacířských knih v 18. století, mezi nimiž hrál významnou roli Václav Kleych, který vydával vlastním nákladem evangelické knihy. Mezi přepravci knih byli především drobní řemeslníci, pláteníci i kňafři opravovaných knih, krejčí, kořenáři aj. Mnohé knihy, např. Bible hallská, prodělávaly při pašování přímo Odysseu. V r. 1745 bylo nařazeno, aby obchodníci s knihami předložili Koniášovi své knihy k prohlédnutí, přičemž závadné měly být odprodány.

Koniáš žil v přesvědčení, že bludné knihy ohrožují věčné štěstí duší, obdobně jako Komenský chválil řecké křesťany, že spálili pohanské knihy a že pod trestem vyloučení z církve nečetli knihy pohanských filozofů (str. 174–175). O připuštění pálení knih v pobělohorské době se poprvé píše ve výnosu kardinála Harracha v r. 1652. Ve třicátých letech 18. století němečtí protestantští stavové si stěžovali císaři Karlu VI. na ukrutnosti, kterých se dopouštěli misionáři na nekatolících; pražský purkrabí hrabě Schaffgotsche zjistil jen částečnou oprávněnost stížností; tento materiál zpracoval T. Bílek v práci *Reformace katolická ...* (1892) a zpopularizoval A. Jirásek v *Temnu*. Zprávy o pálení kacířských knih zvětšila mj. pamětní kniha třeboňské fary (s. 186), jež mj. zachytila i píseň Zapalte kacířské bludy, jež byla postupem doby rozšiřována a jako taková byla zaslána v polovině 19. století do Národního muzea v Praze. J. Bílý analyzuje její růst (s. 195n).

V osmé kapitole všimá si autor literárního díla Koniášova a vůbec vlastního jezuitského přínosu do české literatury i vydavatelské činnosti jezuitského řádu. Koniáš podle J. Bílého nečetl např. Komenského jazyková díla, jež se tiskla i v arcibiskupské tiskárně v Praze, např. *Bránu jazyků odevřenou* (1667 dvakrát, 1694, 1716), všimá si Koniášovy *Cythyary Nového zákona* vydávané

desetkrát v letech 1727–1820 a provenience řady jejích písní. Zjišťuje, že Koniášova Zlatá denice (1728) představuje pozměněný a rozšířený překlad Christopa Pflaumera z němčiny, jehož překladatelem byl Jan Benedikt Smolík (1654, s. 611), který nově zpracoval a rozšířil A. Koniáš s uvedeným titulem (967 str.). Jde o dílo polemické, složené v žánru postily.

Pokud jde o Koniášovu nejznámější práci, o Klíč (1729 a 1749), sestavil toto dílo na základě konzistentního doporučení, aby pořídil katalog bludných knih. Současně v r. 1729 vydal analogickou práci Johann Liberda v Laubně Alfa kai Omega — Klíč Davidův podaný z protestantského hlediska o těchto knihách. Obě edice Koniášových Klíčů posloužily k sestavení Indexu Bohemicorum librorum et corrigendorum ... arcibiskupa Antonína Přichovského (1770), který byl r. 1781 stažen z užívání. J. Bílý zkoumá dále Koniášovu reflexi v obrozenecké a v poobrozenecké literatuře, především u Ungara, u Dobrovského, u Rulíka, u Šembery, u J. Hanuše, u Josefa Jungmanna a u Jaroslava Vlčka aj. Všimá si známosti děl Husových, Chelčického, Komenského u Koniáše; dále biblí, z nichž doporučuje jen dvojí edici Bible svatováclavské, za opravovanou považuje Pražskou biblí z r. 1488, Kutnohorskou biblí (1498), dvě edice bible Severýnovy (1529, 1537), biblí Norimberskou (1540) a všechny edice bible Melantrichovy (1549–1577) a biblí Veleslavínovu z r. 1613; za zavržené má jednodílku kralickou (1596, 1613) a Hallskou biblí (1722–1766). Dále si J. Bílý všimá Koniášových vlastních děl: Jediné choti Beránkovy (1733), Právě moudrosti (1735–1756), Vejetážního naučení (1740, 1750, 1756), Písní na evangelia (1760, 1762), dvou knížek meditací-Svatého upamatování (1753) a její koncepce v Modlitbě. Závěrečné úvahy představují poukaz na Koniášův pravopis a jazyk, jehož pramenem je živá, hovorová řeč. Především ale J. Bílý upozorňuje na nutnost revize Koniášova odkazu.

Jan Skutil

Českoslovenství — součást evropanství. O vzájemnosti a svébytnosti střední Evropy. Sborník odborné mezinárodní konference konané k 50. výročí osvobození Československa v Luhačovicích ve dnech 28. a 29. srpna 1995, v čase 51. výročí SNP, na téma Česko-slovenská vzájemnost a svébytnost v soudobé Evropě. Red. prof. dr. Stanislava Kučerová, CSc., Brno 1996, 432 s.

Sledovaný politologický a historický sborník se zabývá otázkou vzniku Československa a její reflexe především z hlediska Masarykovy koncepce státu a též jeho ukončení v r. 1992. Přináší řadu historických dokladů většinou málo známých a studie předních odborníků starší generace k těmto otázkám. Úvodem je publikován úryvek z prohlášení nezávislosti v r. 1918 a z memoranda k mezinárodním konferencím o ideji Československa (1993) a československé vzájemnosti (1995). Zásadními studiiemi v tomto oddíle jsou práce A. Orta o zápasu E. Beneše a J. Masaryka o demokratickou Evropu a J. Opata o národnostní politice T. G. Masaryka a jejím odkazu dnešku. Václav Fládr vzpomíná na druhý československý odboj, Jan Pinz hodnotí otázku legality a legitimacy v československé a české státnosti. Jan Milř Lochman analyzuje duchovní a mravní rozměr Masarykovy politiky a správně vidí její návaznost na dílo J. A. Komenského. Lubomír Nový chápe T. G. Masaryka jako československé pojítko, Jozef Zúmr podtrhuje vztah našeho prvního prezidenta k Táboru a Ladislav Hejdiánek se zamýšlí nad vzájemným propojením demokracie a pravdy.

Bohumír Bližkovský uvažuje o souvislostech sjednocení Německa s českou otázkou a s reminiscencí k mnichovanství, kdežto Josef Domaňský se zabývá touto otázkou v historických vazbách. Starosta České obce sokolské Jiří Janoš klasifikuje postavení Čechů a Slováků ve střední Evropě a Mojmir Povolný, předseda Rady vzájemnosti Čechů a Slováků v USA, přináší paralelu 28. října 1918 a 1995 viděnou z druhého břehu. Analogickými úvahami jsou stati A. Dubčka o úctě člověka k člověku a národa k národu a Eduarda Goldstücker a Jiřího Nehněvajsy z Pittsburghu.

V. Podborský se kriticky staví k některým nesprávným historickým koncepcím o Velké Moravě publikovaným v USA i v NSR, kdežto Ondrej R. Halaga uvažuje, jsme-li důstojnými nepřijímateli myšlenky „historia magistra vitae“. J. Rychlík přináší bohatě dokladovanou studii o vzniku společného státu Čechů a Slováků, kdežto František Hanzlík přehlíží vývoj názorů na státnost Čechů a Slováků před první světovou válkou a v jejím průběhu. Této otázky na příkladě J. A. Komenského si všimá L. Polášek vztahu T. G. Masaryka a D. Makovického, s reminiscencemi na